

Проф. д-р ик. н. Вера Иванова – Гидикова

2012 - ЕВРОПЕЙСКА ГОДИНА НА АКТИВЕН ЖИВОТ ЗА ВЪЗРАСТНИТЕ ХОРА И НА СОЛИДАРНОСТ МЕЖДУ ПОКОЛЕНИЯТА

Застаряването на обществото поражда опасения за бъдещото стабилно икономическо развитие и за социалния мир в отделни страни и регионални общности. То поставя тревожния въпрос за качеството на живот на нарастващото възрастно население. Да се затварят очите и да се пренебрегват предизвикателствата на застаряващото общество е недалновидно. Практиката подсказва, че са необходими своевременни, системни и адекватни управленски инициативи и мерки за решаване проблемите на застаряването. Ето защо трябва да се приветства инициативата на Европейския съюз за обявяване на 2012 г. за Европейска година на активния живот на възрастните хора и солидарността между поколенията и отправената имплицитна препоръка към страните-членки да се търсят подобаващи решения на проблемите не само на национално, но и на местно и семейно равнище, и то не само посредством административни мерки, но и чрез граждански и доброволчески инициативи.

Данните не оставят съмнение, че населението по света, в ЕС, в т.ч. и в България, прогресивно застарява. Процесът на удължаване на човешкия живот е общовалиден и необратим въпреки наблюдаваните различия в индивидуалността му по географски райони. Общественото развитие само провокира и поддържа този процес. За неговото осъществяване допринасят редица постижения на човечеството, между които тези в областите на образованието и науката и по-специално на медицината. Към факторите на дълголетието се причисляват още революционният напредък в техниката и технологиите, издигането на здравната и битовата култура, усъвършенстването на системата за социално и здравно осигуряване, положителните промени в начина на мислене и на живот. В този процес намира практическа реализация личното съпричастно пожелание на всеки от нас към близкия и обичан човек “да си жив и здрав още дълги години”.

Към възрастното население, макар и да има национални различия в приеманите граници, се отнасят лицата над 65 години, а към най-старите хора - тези над 75 години. В редица страни най-възрастните хора уважително се назовават senior citizen. Прогнозата е в повечето държави те да продължават да се увеличават по-бързо от общото им население. Особено чувствителен е този процес в промишленоразвитите страни от Европа, Северна Америка, Азия. Стареене на населението, макар и не така интензивно, започва да се очертава и в по-слабо развитите в икономическо отношение държави. Налице е тенденция делът на най-старите хора да расте с изпреварващи темпове в групата на възрастното население. Тази тенденция отново е изразена по-ясно в развитите страни. Голям процент от световното най-старо население (над 75 години) живее в азиатски страни – Китай, Индия, Япония. Там дълголетниците са обект на всеобщо уважение, дълбок респект, синовна грижа – повели, диктувани от многовековни религиозни и семейни традиции. Те са пример за подражание.

По данни на Евростат сега средната възраст на населението в ЕС е 39.8 години. Очаква се през 2060 г. тя да достигне 47.2 години, а хората над 65 години да представляват около 30% от населението на Съюза, при 16% през 2010 г. Това означава, че до 2060 г. броят на тези лица ще нараства с 2 млн. годишно.¹

България е сред първите страни в света и в ЕС по застаряване на населението. Наред с общовалидните фактори у нас протичат и специфични икономически и демографски процеси, които рязко ускоряват стареенето на българското население. Сред тях е познатата масова емиграция на млади българи, търсещи другаде по-перспективна професионална реализация и по-добър начин на живот. Тук се отнася и намалената раждаемост в българските семейства. Засилва се тенденцията младите български семейства да имат само по едно дете. По такъв начин се нарушава самият процес на възпроизводство на семейните клетки на обществото.

Идентифицирането на главните въпроси, които застаряването на населението повдига, намирането на верните им отговори, вземането на адекватни решения, разработването на необходимите механизми – това са задачи, които изискват постоянно, а не кампанийно внимание в рамките само на европейската година.

Основните въпроси, които революцията в дълголетието поражда, са:

- могат ли и по какъв начин възрастните хора допринасят за икономическия просперитет на страната;
- как, с какви решения и средства може да се повишава качеството на живот на възрастното население; кои са неговите компоненти;
- кои са и по какъв начин могат да се създадат предпоставките за поддържане на адекватен социален мир, уважение и разбирателство между младите и старите поколения;
- кой е лично и обществено отговорен за решаването на тези въпроси.

Обективният процес на стареене на обществото крие опасност от зараждане на отрицателно отношение и дори на дискриминационни прояви от страна на определени групи и преди всичко на млади граждани към възрастното население. Старите хора се окачествяват като “готованци”, които консумират парите на държавата. Забравя се обаче, че в принципен план пенсиите са лични спестявания по време на трудова заетост, т.е. че те са заработени средства. Ето защо е необходимо по-широко пропагандиране сред младите хора на правата и задълженията, които имат участниците в системата на общественото осигуряване. Не бива да се забравя, че съвременните национални публични пенсионни системи си поставят за цел на основата на личните спестявания да осигуряват всички отговарящи на изискванията граждани след завършване на трудовия им стаж с доход, който е: непрекъсваем, адекватен, постоянен като покупателна сила, способен да поддържа равновесна социално-икономическа позиция на пенсионерите спрямо населението в активна възраст.

¹ Вж. Как искаме да остаряваме. Издание на ЕК за Европейската година на активния живот на възрастните хора и солидарността между поколенията, www.active-aging 2012.eu

Практиката показва, че у нас на този етап подобна цел в своята цялост е трудно осъществима. Пенсиите в България през последните години са замразени. Нейната реализация, както и осъществяването на всички начинания, призвани да отговорят на предизвикателствата на стареенето, ще зависят от създаването на необходимите условия за стабилен икономически растеж, т.е. за просперитет на самата икономика. Нужно е преосмисляне на възможността по-възрастното население да се включи отново в трудови процеси за създаване на материални блага и услуги, а с това и в оживяване на пазарното търсене.

Европейската година 2012 съдържа открития призив да се осигуряват по-добри шансове на пазара на труда за по-възрастните работници и служители, за да могат те да работят дотогава, докато достигнат възрастта за пенсиониране. Призивът намира основание в сегашната ситуация на съкращаване на работни места и заплахата от влошаване на личните показатели за пенсиониране. Затова той може да се определи като актуален и социалнообоснован. Не трябва да се допуска обаче практическата му реализация да влезе в трайно противоречие с интересите на младите поколения в областта на трудовата заетост.

Хора в пенсионна възраст също биха могли да упражняват производителен труд, който да играе роля на икономически стимулатор, стига този труд да е по техния вкус, да отговаря на интересите, на силите и възможностите им. При тези условия може да се приеме наличието на "производителна старост". Тази идея се лансира още на известния Залцбургски семинар (1998 г.), посветен на предизвикателствата на застаряващото общество. Така ще се открият "сребърни трудови сфери", т.е. сфери, в които да се използва трудът на желаещи, знаещи и можещи възрастни хора, без да се засягат интересите на младата генерация. На практика това означава да се стимулира възрастният човек сам да поема инициативи и да създава за себе си и за други като него подходящо поле за трудови изяви. Реализацията на тази идея изисква "сребърните труженици" да продължават образованието си, да обогатяват натрупания опит с нови познания, да усвояват съвременните начини на комуникации. По-мощните инициативи за трудова заетост – например за развитие на желан бизнес, които се нуждаят от инвестиции, би трябвало да се подпомогнат институционално, вкл. чрез целеви еврофондове. "Сребърната заетост" ще осигурява допълнителни лични приходи извън законно полагащата се пенсия, ще внася надлежен данък в държавната хазна, ще стимулира потребителското търсене. Освен това тя ще поддържа и живителното усещане у старите хора, че все още са полезни, че могат да поемат и да носят обществени отговорности, че не са бремене за младите.

Възниква въпросът защо, след като живеят повече, хората да не могат по закон да работят по-дълго и да се пенсионира по-късно. Решението на този въпрос сега стои на дневен ред както у нас, така и в много други страни от ЕС, и е обект на публични дискусии и научни анализи. На практика тезата за по-късното пенсиониране не се възприема еднозначно. Съществува мнение, че трудовата заетост може и трябва да се удължи и да варира дори в границите до 75 години, като се използват нови форми за полагане на труд, каквито са частичната и подвижната заетост. Такова мнение изказва например лейди Сали Грийнгрос (Англия) на споменатия Залцбургски семинар. Сериозни аргументи се привеждат

също и против удължаване на съществуващите законови срокове за трудова заетост. Стачните протести в България и в други страни от ЕС показват съпротивата на трудещи се срещу намеренията на правителствата за удължаване на трудовия стаж. Те се основават на факта, че активният човешки живот е ограничен, че неговият край е непредвидим, че дългата, тежка и еднообразна трудова заетост неизбежно натрупва физическа и умствена преумора. Това прави разбираемо искането за запазване на повече време за отмора, реализация на отлагани лични проекти и спокойно консумиране на заработените средства под формата на пенсия.

Споровете и протестите по въпроса сочат, че времето за пенсиониране по-скоро е въпрос на личен или групов интерес и избор. Независимо от това се налага изводът, че революцията в дълголетието обективно ще обуславя повсеместно удължаване на възрастта за пенсиониране, защото стареенето на обществото влошава съотношението между осигуряващите се работещи и осигурените пенсионери. В България например то вече е 2 : 1.64.

Все с цел да се оползотворят възможностите за труд и да се съхрани чувството у възрастните хора, че са полезни, в редица развити страни по всякакъв начин се стимулира доброволческата им дейност. Възрастното население се вълчи в т. нар. доброволчески отряди с многостранни обществени функции – социални и здравни грижи, наставничество, опазване на обществения ред и чистотата, благотворителни мероприятия, съхраняване на природната среда, участие в различни дейности на местната власт. Много от приносите на старите хора обаче идват по пътя на предоставяне на опит и знания, на любов и грижа без парична оценка, остава стереотипният възглед, че доброволческият труд не носи икономически ползи за обществото.

Сегашната индивидуалистична ориентация на младите и “атоимизацията” на новите семейства допринасят за отрицателното отношение към възрастните. Фактически, както специално е отбелязано и на цитирания вече Залцбургски семинар, възрастните винаги са играли положителна роля за семейното преуспяване. Голяма част от личната собственост преминава от старите към младите хора, а не обратното. Разнолика е “доброволната помощ” на възрастните в домашната работа и грижата за внуците. Тя спестява много труд, тревоги, време и парични средства на младите семейства. Самите деца се нуждаят от близостта на своите баби и дядовци. Съществува пропуск в емоционалното и социалното съзряване на децата, лишени от обкръжението на близките възрастни хора. Връзката баби и дядовци, от една страна, и внуци, от друга, играе положителна роля за вътрешносемейните отношения. За здравите семейства общуването с грижовни и справедливи възрастни хора обикновено е допълнителна спойка. Засилването на междугенерационното общуване, опознаването и сближаването на разбиранията, стремежите и поведението на различните генерации допринасят за издигане духовността и виталността на цялото общество.

Възрастните хора на свой ред сами се нуждаят от обществена подкрепа за по-високо качество на живот. Това засяга особено жените, които обикновено живеят по-дълго, подложени са на по-голяма опасност от живот в бедност, болка и самота и се нуждаят в по-голяма степен от институционализиране. Ето защо

могат да се адмират програмите и проектите на ЕС, които целят да се разширят и да станат по-успешни социалните грижи за възрастното население. Практиката показва обаче, че било поради трудности при усвояването на съответните социални фондове на ЕС, било поради сравнително големия брой хора, живеещи в бедност и самота, било поради многостепенната административна намеса, помощта по тези програми и проекти у нас трудно достига до тези, които се нуждаят от нея. Нараства потребността местните администрации, неправителствените организации, синдикатите, Националното сдружение на възрастните хора, Червеният кръст да активират свои доброволчески или финансово осигурени инициативи за издирване и оказване на подобаваща социална подкрепа на нуждаещи се възрастни български граждани. Тази подкрепа може да се осъществи успешно по различни начини: предоставяне на личен асистент или на домашен помощник, осигуряване с храна и лекарства, настаняване в заведения за диетично хранене, поемане изпълнението на граждански задължения, организиране посещения на културни мероприятия и на мероприятия за физическа активност, даряване на време за контакти и човешко общуване.

Първостепенно условие за по-високо качество на живот на възрастните хора е оказването на своевременна и квалифицирана медицинска помощ. Съвременната медицина е призвана да подпомогне адаптацията на хората към новите демографски реалности. Необходими са целенасочени мерки за преодоляване на пренебрежителното отношение към възрастния човек и за осъществяване на ефективна здравна закрила на населението от тази група. По-нататъшното усъвършенстване на здравната реформа в страната ни трябва да предвиди индивидуално ориентирани начини за профилактика на възрастните и да постави акцент върху поддържането на умствените и двигателните способности, на способностите за зрителни и слухови възприятия, които са толкова критични за качеството на техния живот.

Революцията в дълголетието налага да се провежда институционализирана политика за социална закрила на възрастните хора. Тя изисква за тях да се изработи нов, адекватен имидж и да се изградят по-хуманни, основани на взаимна помощ, взаимно уважение и човешка съпричастност междугенерационни отношения. Те ще подпомогнат изграждането на желаното здраво, конкурентоспособно, икономически и духовно проспериращо общество. Призвани да съдействат в това отношение са родители, възпитатели, медии, общественици. И не би трябвало да се чака светът да стане още по-стар, за да се отговори на предизвикателствата на дълголетието. Вече е време за отговори.